

3059, 3125

VÄSTMANLAND

Ljusnarsberg

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Andersson-Vester, Fredrik, 1931

3059 Svar på ULMA:s frågelista 27 Åkerns
beredning

59 bl.4:o

3125 Tillägg till ovanst.

7 " "
2 " " teckn.

3059, 3125

K03D

Bil

Frågelista 27:

Åkerns beredning.

1.

Västmanland

Ljusnarsberg.

Besvarad för Ljusnarsberg av Fredrik
Andersson - Vester. Rällsä. (Några uppgifter från

1. Jordbruksredskap

en annan
infödd Ljus-
narsbergsbo,
se brev från
F. Andersson Vester av
den 24/2 1931.

Alla sådana redskap och verktyg
som använts vid jordens bear-
betning kallas åkerredskap eller
jordbruksredskap!

(E.H.T.)
åkerredskap
jordbruksredskap
åkerbruksred-
skap

Handredskap av olika slag som
använts vid jordbruksarbetet:

rättyksa
iysa

Da man vändplöjde. så hade man
med sig på åkern en gammal yxa.
en åkerhacka. och järnspejt. så man åkerhacka
kunde hugga av spisar i åkern. och järnspejt
ställa plogen rätt o.s.v. Samt törvkniv

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSNARSBERG
Landsmålsarkivet Uppsala 3059

VSTM. Frgl. 2 7

Bil

hacka upp ikring större stenar:

haka-opp

Klubbor, användes sällan. Man brukade sönder butar och torv med åker-

klubbor
but, torv

hacka härkornä Hackor av olika slag:

härka, pl. best. f.
härkuuna

flåhacka för mossodling. fig 2. och

flåhåka

djuphacka för stenjord. körp fig 3)

djuphåka v.

för dikning. att körpa: o.s.v.

körp; körpar

Krattor. av järn med träskäp

krata

smarlike fig 5. att kratta gårdspla-

jernhåker med
trå och
skäp kallades i
Sjäm för:

nen med. åkerhärkorna liknar

åkerhåka

även fig 5. de voro av trä. med

järnpinnar. Dyrghärka var större

dyrghärka =
trågröp

med längre pinnar. Dyrgröp av

järn med träskäp. ent fig 7: III.

kallade 3-klogröp. å 4-klogröp.

tråtrågröp

samt spadar ent fig 8: I. 8: II. för

trå (m) v

åkerdikning. och skövler ent. fig 8: III.

skövlar v

för diverse användamål:

skövlar

F. Andersson-Vester. 1931. Ljusnarsberg
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 2 7

Bil

Krattor och hackliknande red.

skap: En kratta var gjord av järnplåt, med järnspinnar och träskäft. Den begagnades bl.a. när man krattade sandgångarna

En kaka, ä en kara, vars tvärstycke var av plåt eller trä, hade inga spinnar. De användes bl.a.

att skrapa ren golven i stall och fähus: En luta hade kort tvärstycke av järn, men inga spinnar. Samt kort skäft. Den användes vid lastning av smästen eller krossad maten. När de

på högfalla gryfsa med falkö-fältrög gen då hade man en fäll-fälkräfsa

gryfsa som mest liknade fög

6: IV.

Grepar: grepa, använ

3.
kratta, = urv

höj af till
gamla järn-
hakarredskap
(M.F.)

räka, kända
kärasken
glöna

luta

rög-fäl
fältrög
fälkräfsa
må, dom skulda
röflla me, rögan
pöf fälta
gryfsa me, rög
gryfsning

F. Andersson-Vester. 1931. LUSNARSBERG
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 2 7

Äls sönder sten med knöstar
kräsa sten
=> bågsläga; gruvsläga (mindre borslägga
och gruvslägga där såh samma

Bit des vid lastning och spridning av grep
gödsel. dyngor. Skilnaden mellan dynga
spade och skovel är som fig 8. ut. dynggrip; spåa
visar. En skuffel är ^{av} plåt med ^{ösa ma grip}
uppstående bräddar. Benämningar på ^{ösa ur ma grip}
sköveler. En skoskövel. en sno ^(t. ex. en kalle)
skövel. en stybbes-skövel. för stybb ^{sköval}
ning av mitor o. s. v. Skoningen ^{sköval}
kallades skövelsko. spadsko.! ^{sno sköval}
Täckdiksspadar o. s. v. ^{stybb sköval}

Spett och andra verktyg för sten-järnspit =
brytning: Järnspett. Järnstång. = järnsten
ruca. lunna. vännhaka.
prätt. att använda spett; Spetta.
Släggor: Släggur. knoster. Knossa.
att använda släggen att knossa. Knos
tra o. s. v. Släggor för brytning
av sten: borrsläggor! Gruvsläggor.

luna (= egröv
björkstöv
bröt; bröt
skul, en pala
i under ma
nå n. båg sp
stenar;
speta; släga
knoster =
sten järn
järn knoster

skaklar
att göra
på

Bil Stendrogar: stensläa, ä sten-
 källa. Kärredskap ä dragordning-
 ar: Skakler, skak, kärredskakler
 för tvärbet, lik fig 9:1. Namn på
 dess delar. a. skaklamä, & skakelsläa, Ma
 d skakelhänken, eller kroken, samt
 svängeln fig 9:2. beslaget på mitten
 kärredskrok. Draglinor och span-
 linor, av läder, hampa eller lin,
 som förbinda selens vid svänglarna.
 Skaklar gjordes av björk!
 Svänglarna kallades även parslän,
 eller enbetslä. Skakelhänken kal-
 lades även skakelvidja, -denne fast-
 sattes på en krok i kärred. Härva
 Dragordningen till en enbetsvagn
 kallas gaffeln. De brukar
 nog ha märka - hänke på svängeln höyk

5.
 stendlepa
 skakler
 skaklamä
 (skakel)
 Ma
 skakelslä
 skakelhök
 sväng =
 = väg
 kärredskrok
 enbetsväg
 draglina
 parväg

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
 F. Andersson-Vester, 1931. LJUSTNARSBERG
 VSTM, Frgl. 2 7

härnäst kommer: "det var ringar på dem, så att kartorna var likliga, när man börde med dem"

skakelträ ~ höga

Bit och krosk på redskapet - eller möj-
ligen tvärtom. Namn på smidet:
Skakelsmide, plogsmide, karusmide,
selsmide m. m. Namn på hela
dragansordningen: redä. [Samma
neutrala] plogredä. Tvebetskak-
lar eller parskacklar, samt Tre-
betskaklar. plogskäkt, par-
skäkt. Carstängen kallades
även stock! Den lilla träbit
som användes när man satte fast
skacklarna vid en släde, kallades
Skakelträ - var detta av järn
då heter det Skakelkepa. De
pinnar som användes när man satte
fast skacklarna vid selen
heter selpinnar, skacklar
lik sig icke har vi ej sett här!

skakelmide

päskacklar

pästög

skaketrä
skaketräpa

selpina

Bit Krok; harkrok. Bladdkrok.
vändplogkrok. dragkrok. enbets-
krok. tvärbetskrok.

Finnplog. fig 17. gaffelplog. är ej finplog
lik figuren. det är endast bakbe-
nen, som är lik vår modell.

Kamnen på dess delar. a) plogryggen, plogryggen
plogbena. plogbilarna. handta- plogben
get. b) vändjärnet. åsen. Jär- plogbil
dern. styret. och framjärnet. vändtag
åsen

Finnplogen som hitförs av finnar
har bl. a. använts att plöja med
potatis. kåg och gödsel. Sitt kora
med den kallades att finnploja!

Plog fig 13. 14. 15. 16. 18. 19. och fig
20. 22 23. har jag ej sett här!

Men fig 21. 24. liknar de vänd
plogar som använts här!

modell på finnplugg
modell på vändplog

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 2 7

vänplög
mylplog
potatislän

vät för

myla
fjör; rest
bil

enbetsplög
tvåbetsplög
träplög
var vänplög

erik-hans-
erik-plögar

översums-
plög
vå gräsmä-
plögar

Bil Det har endast funnits tre slags
plogar här. nämligen Vändplogen.
fjörplogen och Mylplogen. Mylplo-
gen användes bl. a. när man myl-
lade jor**bars** lända. och körde upp
vät för (diken) på den nysädda
träsbäckern. Plogen kunde dragas
av en person. när de myla potatis.
Plogarna var av trä. utom fjören.
risten. i bildarna: fig 20. å fig
21: äro ett slags vändplogar!
Andra namn på plogtyper:
enbetsplog. tvåbetsplog. träplog.
Plogarna gjordes för det mesta
på trakten! helt, och hade
namn efter tillverkaren, Erik
Hans-plogar. o.s.v. Översums-
plog. är av ett nyare datum!

mylplog = ärder (starka
vatten) vatten i b. spinn
[våpö]

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTARBERG
VSTM. Frgl. 2 7

9.
norrhammars-
plogar

Bit - likaså Norra Hammars-
plogar Det torde vara omkring
45 år sedan dessa båda slags järn-
plogar kommo i bruk här! Där
föret hade man vändplogar av
trä (Erik Hans-plogar) och nå-
gra år senare kom det en plog-
makare från Värmland som gjorde
vändplogar av trä. som nästan lik-
nade en Norra Hammars-plog. De
voro s. k. "vensterplogar." Och
torde även ha kallats Värmlands-
plogar. Plogens delar kallades
Skalmorru med handtagen. av
trä - likaså dragåsen och sulan
av trä, men sulan var plåt-
skodd på under sidan. Vändfjoten
kisten och tillen. - Samt drag-

riens tierplog
(hade fjöten
på vändst
sida)

skåke trer
hän tåg
dragås
sülva
p rättskodd
i under
risten; biln

dragkrök

Bid kroken varo av järn eller stål,

Min meddelare tillfogar att fig 24.

Liknar den Norra Slammarsplog som han brukat använda, och att fig 21.

nästän är lik en äldre sorts plog som kallats "Brik Hans-plogen".

Plogen bestod av överredet och ^{överreda} underredet. ^{underreda} Överredet bestod vidare

av "Styret" med handtaget. Underredet bestod av plogåsen, plogsu-

lan - detta allt av trä, - ^{plogåsen} ^{plogsu} ^{lan} men su- lan var plåtskodd på undersidan.

Vändhjulen, plogbilen och kisten ^{vän hjul} samt det lilla ställhjulet och drag ^{stäl hjul}

kroken som satt i framändan på ^{dragkrök} på plogåsen, var allt av järn.

Ställinrättningen utgjordes av ^{stäl inrättning} kitar i plogåsens bakände ^{gul}

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
VSTM. Frel. 2 7

2 bak^{en}
2 fram^{en}

Bil och hjulet idess fram^{en}ande. Med
dessa anordningar kunde plojen
ställas efter behag. ett kora
med den. kallades att vännploja,
ett vila e st^{ön}n under arbe-
tet. kallades att ta "fem minuter"
- eller att pusta ut:

10 ta sig fa
minuter
pusta ut
vila e st^{ön}n

Plog. fig 20. vad delarna kallades!

- a) handtag. b) styr^ä. c & d) - delar av styret. e) plog^äsen. f) stället. g) dragkroken. h) ristern. i) bilen som är fastsatt vid sulan. j) plog^{fj}öb^{er}.

styra
stälⁿy^{ke}
stäl
drag^kro^k
rist^{er}
bilⁿ
sul^a

är nästan lik "Erik Hans-plojen".
som använts här! Så vitt jag
vet finns ej mer än ett hand-
tag på de gamla träplogarna

plog^{fj}ö^b
= det finnes
endast ett hand
tag.

F. Andersson-Vester. 1931. Ljusnarsberg
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 2 7

Bil När man t. ex. plöjde med sig 21. då höll man med högra handen uti styret vid bokstare a) och den venstra handen vid

högra a
venstra hån-
taga

b) a. s. v. Fig 24. Överumplog

Man ser på dess delar: a. b) högra och venstra handtaget, c. c) skal-

morna. d. d) hålljärna. e)

höljen

plögåsen. g) ristlin. h) stället.

plögåsen

i) dragkroken. j) plögbiln. k)

ristlin
dragkrokan

vännplögspjöt. samt ~~m. b. t.~~)

plögbiln

plögsöla. som var av järn:

vännplögspjöt
plögspjöt

Uttryck för reparation av

rusta plög-

plögar: att rusta öfver plögen.

anå så dtm
är en tv te re
ska te da pröja

vassa eller "lägga på" ristlin, eller

vassa ristlin
te a mä fek

biln. Transport av plögar:

en plöpa n
rbrån, sa an

Man brukade lägga plögar

va var
vala på

na i en kärva. eller på en

ristlin, när
an va för köf r en

F. Andersson-Vester. 1931. LUSNARSBERG
VSTM. Frgl. 2 7
Landsmålsarkivet Uppsala 3059

13. Kläpa
järä; Kläpa
åker

klad
pinblad
kräpta pinnar

pa tvära
meana
kladan
stenar

prätklad

Bil släpa. när man for till
åker.
Sladd. - eller sladdar voro till-
verkade på olika sätt - t. ex.
av klivna gran. eller tallklum-
par. samt plank. eller tjöcka
brän. och även som fig 25. I
25. D. 25. III, utvisat. Man tog
även gamla utslitna släpmedar
och spikade brän eller plankbitar
på tvära under meana. blev
sladdin för lätt. då fick man åka
eller lägga på stenar
Sladdar som voro gjorda av klum-
par voro hopsatta med fäst pin-
nar. (klumpsladd) Plank-
sladdar kallades de som voro gjor-
da av plank o. s. v. Att kora

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
VSTM. Fol. 2 7

Bil med sladd. (Sladda)

14. Kläda

häv

Härv fig 26-30.) Namn på härv
härv i allmänhet: Fig 27. och
fig 29. kallades rakpinnshärv.

räkpinshärv

Fig 27. kallades även ledhärv.

Fig 30. I. och 30. II. kallades
härv för både klöshärv och
gäsföthärv. Det är omkr 50
år sedan dessa härv kom i
bruk. Säges min meddelare.

klöshärv

gäsföthärv

härv

Den äldsta äkerhärv jag känner till
var en 4-ryggig rakpinnshärv.

fyrekanthärv

Ryggarna var av trä. med 4 eller
5 järnpinnar i varje rygg. Dragkro-
ken satt i ett hörn. Störlåken

fyrekanthärv

var ungefär 2 alm på längden, och
lika bred, På rågfällen användes
nog både krattor och kläppar!

Bil ^{15.} Bengjarda ledharvar som lē hērv
likna fig 27 med Träram orle trē rām
jämplanmar Delarna förenades
på så sätt, att man slog in små
märklar i rammarna på båda delar- mēla
na Sedan Träddes en staelig järn-jänfēn
tenn genom alla märklorna.

Denna harv begagnades sedan
man först sladdat åkern - att
riva sönder fårorna med. fōruna

Lösa harvkrökare fanns även.

Klōsharvarna fig 30. an-
vāndes då man myllade med myla nēr
sād och gödsel: Chamr på hela
Träramen; härustommen! härstōma

Sonliga harvar hade krokiga
brantlag som stod rätt bak-
åt, (Styret) Ramen. Liknade rāmen

16.
snöpräg

Bit en snöfog, och köides
med den smala ändan före.

Det var en slags gäsfotkärva!

Fjäderkärven var av nyare fjäderkärva

datum. den är känd här

sedan 40 år tillbaka. I stället

för pinnar var det spiralformiga

ga fjädrar - cirka 2 tum breda, fjädrar

Kärvtampen var nära dubbelt så

bred i bakändan, som i framän-

dan. I bakändan var ett hand-

tag, och ställverk. Dessa kärver

som var bra, användes även när

man myllade ned säd!

Lös kärvkrok av trä, användes

ej här. De hade ~~en~~ bl. a.

en lös krok av järn. Som

sattes i skakelvidjan, och i

Bil märka eller kroken på 17 mäla
 redskapet. åkerhärver lika åkerhärv
 fig 29 kallades rakpinnhärver. rakpinnhärv
 om pinnarna voro krokiga. då
 hetta de krokpinnhärver. att krokpinnhärv
 köra med härve. kallades att härva
 härva. åkervältar lik åkervältar
 fig 31. 32. både med. och utan
 sittstol. har länge funnits sets
 här! Delarna på en åkervält vältarklump
 lik fig 32 kallades 1) vältklum-
 pen. som var gjord av en grov
 tall 2) vältmålarä. 3) skavältanä-
 kelsläa. 4) skaklara. 5) lagren. skaklara
 att köra med vält. att valta, välttra en
 Här finns ören dragvältar åker
 som liknar fig 32. men det dragvältar
 är en tvärslä i ören än den tvärslä

dräglä

Bil på skacklarna som man
håller framför bröstet när man
drar vältin. De hade nog
sittstolar på somliga vätter som
liknar fig 32. Men de voro
skacklarna så långa med till
att man kunde sätta en tvär-
stå bakom vältklumpen för
stolbenen att vila på.

ståben
äderplog

Min sagesman tillägger att äder-
plogar lika fig 33. — eller ogräs-
järn som de även kallas. Har
länge använts här.

Stendrög. och Stenbjörn äro
nästan likadana. En Stenbjörn
består av 2 grova meär. På me-
darna äro tjocka plank. eller
kluvor fastsatta med järn-
klüva

stendrög;
stenbjörn
stendlepa
meär
meana
klüva

Bil springar Den hade var-¹⁹ järnsprint
ken fjättrar eller stakar. På fjättrar
bluvorna voro järn påspikade, sprint
Mullskopa. användes då müllsköpa
man flyttade jord från det ena
åkersta till ett annat. — eller åkastä
från den nedre ändan på en
åker, till den övre. Den var
gjord av tyck järnplåt. Den
bakre delen bakre delen som
skulle taga in jorden. hade bre-
da bräddar. Men framdelen var
nästan flat. — eller utan bräddar.
När man körde den, då användes
linor i stället för skacklar. Des-
sa fastsattes med krokar. en bit
med på Skopans sidor. Som var
ungefär 5 eller 6 kvarter bred.

Bit Ordet fält, betyder även
en större oodlad skätt.

Om en åker är uppdelad imel-
lan några personer. då kan
nog delarna på namn av ^[jòkrimsa]
lätter. En jòkrimsa eller åkerimsa
åkerimsa. samt även åkerkil åkerkil
kan det och kallas, när det är
mindre bitar. Det finns nog åkerfinga
land i samma betydelse. om des-
sa äro små. och ligger inom träd-
gårdens område. då kallas de träd-
gårdsländ. eller trädgårdsländ
Men ligger de uti Tappan eller
i Vret då kallas de åker
- i fall de äro stora. +) sid 23.

trågasän
trågasän
tapa = å
då, som har
stort åker
åker
vret

Öpp. Öpp! Kära far, hundana
skäller. portarna smäller

F. Andersson-Vester. 1931. LUSNARSBERG
Landmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 2 7

Åkerfinga
Åkerfinga
Åkerfinga

Bit
Gyvänä ä i rovåkeren ä stjäl!

Plöja. Kallas det att köra åkern
med plogar: Att höstplöja.
när man på hösten plöjde äpple
fastlinder ä haverstubb. Om
man ^{inte} hann med att plöja allt på
hösten. då fick det övriga vara
till våren. Vårplöja. Det var
då alltid någon vied. som gick
på föra och trampa med den
så att åkern blev jämn. detta
kallades att. trampa föra.
En fastlind - eller en lissel
varare man tagit 3 gräs. plöjdes
med 2 hästar för plogen. Haver-
stubb som var lös. plöjdes med
1 häst. om de hade ont om hästar,

plöja
för i åker
på ska stå a
för råkar at
den
plöja ep
på ska plöj
ep den den
fastlinda
höstplöja
haverstubb
plöjnya
vårplöja

trampa föra
lind
fastlind
tre gräs
haverstubb

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
VSTM. ~~XXXXXX~~
Frgl. 27

Bil

Det var ingen viss tid då höstplöjningen skulle börjas eller avslutas — blott man ställde sig det blev gjort innan hjälpen kom i marken. Var det smått om tid då hann man inte med all plöjning på hösten — man måste utföra de nödigaste arbetena först! Men vid större gårdar. Där det var bättre tillgång på folk och dragare. Där var det nog bättre ordnat med tiden för vissa arbeten.

jåta m.

ärlän
rövlän
jårbasjände

+) Om sångarna i trädgårdar
voro stora. då kunde de även
kallas ärtlandä, korlandä,
jårbärslandä o. s. v.

Bil vid herrgårdarna skulle
 dukar^{na} börja kl 6 på m^{or}-
 nan^ä. och sluta kl 8 på kvällen
 med 2 timmar m^{idda}. Var
 det på kosten. där måste de ju
 göra kortare dagsverken
 Törpar^{er} och bönder tog det
 inte så noga med tiden när
 de körda hemma! Här i
 socknen kallades sådana lantbrukare
 som lydde under något bolag för tör-
 pare. Men de som rådde om sina
 Egendomar kallades bönder eller
 Självägande. Det hände nog att
 somliga jordbrukare plöjde den
 jord först på våren som besådes
 samma vår! Så gick det nog till
 vid mitt föräldrakem. och

då k^ärer
 m^{or}ane
 kv^{äl}n
 m^{ida}
 då k^äff^{re}ka
 då k^ärer
 då k^äerka
 törpar
 [bönder]
 göda
 bölag
 egendomar
 självägande

Bit även på fler ställen. När
 man hade kölvning (kolvnings-
 arbete) åt bolaget. Då blev
 det just ingen tid att höst-
plöja. Oxar har just inte
 beqvämts här i socknen. Det
 var sållan man såg en ox,
 Vid vändplöjning brukade
 det vara 2 personer. den ene
 skötte plögen, och den andre
trampa föra. Här karlen sköt-
 te både häst och plog. Plogris-
 ten som satt framst i plögen
 skar av färoarna. Någon rist-
 plog känner vi ej till här.
 Om det var fasthind. då hann
 man inte att plöja mera för
 dagen med 2 hästar än högst

kölvning
 skötsarbet

vändplöjning

trampa föra

En rit fanns
 på Högskolan
 hand. men om
 de hade det av
 varit allmänna
 här om F

jörkan
 ristplog

hästar

litet för mycket?
1/2-1 tunnland var
mycket nog.

Bit

26.
tön^län

håvstubb
kornstubb

1 1/2 tunnland. Men var det
haverstubb eller kornstubb. Då
kunde man plöja omkring
2 tunnland. Man fick nog plöja åt
andra: ty det var många som
ville ha åkerkörning på vägar-
na. De brukar då ta 3 kr för dag
när de körde enbete. Att man anti-
tade Tärmlänningar har jag ej
hört. Om det var tork i åkrar-
na. då sades det. att det var hårt-
plöjt. Dä ä för tork tå plöja. Bru-
ka dom säga. Men när jorden var
lagom fuktig. då sades det. "Nu ä dä vat, sur
lagom sur tå plöja." Nu ä
dä lättplöjt o.s.v.

åkerkörning
vägar

tork
hårtplöjt
brude fö tork
ta plöja

nu ä de lå
gsm surt ä
plöja

lät plöjt
plöjan tår

plöjgrip = plogens djupgående
djup plöja

Uttryck för plogens djupgående:
Plogen tar lagom djupet. Plogen

för betu del i länd
bruk, i dussens-
berg em. Berglund.

Bil tar för grunt: o. s. v.
 Att plöja en föra: e föra. är
 rättast! ty om det stavas med
 å, då kunde det inte heta föra
 på folksmålet! Med föra. föra för, -a
 menas den lösturna jordskivan
 Rannan där plojen gått fram. kal-
 las plöggängen: eller tomföra. plög för
 Forornas bredd: reglerades på så tom för
 sätt. att man tillropade hästen
 då och då. att gå föra! När ga föra,
 kan då gjordes detta. då gick det lätt de va plögt
 att styra plojen. så att risten (åkeren var
 plöjd.)
 skar av lagom breda foror!
 Den nyplöjda åkern kallades [vænpløjning]
 vænpløjninga. eller pløjninga. plöjet. pløjninga
 Tegläggning fig 35.
 Min meddelare fortsätter vidare

27.
lagom plögt;
grunt
det hela

e för. b/for
åker: e för.
v föra
-a

föra
föra
tom för

de va plögt
(åkeren var
plöjd.)

[vænpløjning]
pløjninga

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
Landmålsarkivet Uppsala 5 3059
VSTM. Frgl. 27

Bil Det första man gör. när man
 skall vändplöja en åker. är att tęgarna
 mäta upp tęgarna. och plöja tęgfor-
 rorna. En tęg skall vara 8 fam-famn
 nar bred. och uppmätas med fötter-
 spmätas
 nar eller famnkäpp. Stakas med-
 famsöp
 sättas att sikta efter. Plöjningen bör-
 staker,
 storer
 päkar
 jade sedan med att plöja tęgfororna
 - eller att slå ryggen? som det kallas. 28 höp
 - då 2 foror fäktas mot varandra. hög ryg
 På vardera sidan om (ryggslaget) höpplägg
 skulle det vara 4 famnar. Man
 fortsatte att plöja kring ryggs-la-
 get - under ständig vändning till
 höger. tills tęgarna på båda sidor
 om ryggslaget är uppplöjd. Det
 då är man framme vid fjolårets
 tęgryggar - eller ryggslag. som

Bil

29.

då plöjes mitt itru. — eller
 som det kallas att. Stö i ser.
 (Särslaget) Denna föra som
 plöjes djupare. kallas även tom-töm
föra. Det är alltså en ärlig om-
 värling med plöjningen. En tegrygg
 kallas det ena året för ett
byggslag. — och det andra året
 för ett serslag, o. s. v. Då
 man uppmätte tegarna. då upp-
 mättes hela åkern på en gång. el-
 ler blott en del av densamma! (längs renarna
 vart teg; som
 plöjes effriat.)
 Den sista foran mellan tegarna
 plöjdes 2 gånger — dels därför att
 den skulle vara djupare — och
 dels därför att man vände dess
 jord it bäda hållen, Foran kallades
ber slaget. eller också tom föra.
 (best fr.)
 serslag

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
 Landmålsarkivet Uppsala 3059
 VSTM. Frgl. 27

Bil

Det oplöjda området langs kenanä
 Fig 35 c) kallades vännteger. Alla
 sådana teger - om de voro vid
 sidorna - eller ändarna av en
 åker. så hade de samma namn.
 Men då man plöjde vändtegar
 så bades det även att man plöj-
 de åter stana. (åkerstana)
 Skillnaden mellan åkeren och ke-
 nen. kallades ett åkersta,
 ett köra med vändplojen utan
 att göra någon föra. kallades
 att fära i satta. - eller i tom!
 Uttryck som beteckna plöjning
 av gräsvall: Att plöja e fast-
 lind. att plöja öyr en haver-
stubb. En hornstubb, o s. v.
 Namn på det nyplöjda fäl-

plöja ata,
 stana
 sta, åkersta
 plöja e
 fastlind
 ja ska plöja
 sp dan där
 fastlinda;
 plöja sp en
 haverstubb;
 hornstubb

F. Andersson-Vester, 1931. LUSNARSBERG
 Landmålsarkivet Uppsala 3059
 VSTM. Frgl. 27

Bil tet efter vall; Nyplöjninga, först havre,
 På denna åker sattes potatis: då först året efter
 den sattes i törvsyra. Man vänd-
 plöjda, då inte havrestubben först. ^{havre,}
 - utan gödslade ovanpå stubben ^{potatis}
 och plöjde med potatisen med ^{törvsyra}
vännplogen. Potatisen sattes i ^{vänplöja}
 varannan föra!

Uttryck för att försen åker i hop
^{framför} framför plogen: föra faller igen,
 faller i hop, o. s. v. Att plöja
 i sur kläbbig jord: Dä kläbber
ve - eller fäsmär ve plogen: ^{dä fäsmär}
 Att vid trädesbruk plöja tvärt ^{ve plogen}
 över de vanliga plogföruna. Kallas ^{plogföruna}
 att sneplöja. - eller att plöja på ^{sneplöja}
tvära. Någon s. k. balkplöjning ^{plöja på}
 känner man ej till här! ^{tvära}

Bil III. Trädesbruk och gödsling.

Träda: kallas här trässaäker. Men träde träsaäker
 samt även trässjola. Det träsjöla
 synes vara bra att kora trässjola rik- träjöla
 ligt. "ty sola värker jola" hette na, de träs
 det. Om den del av jorden
 som ligger i vall. Sades det, att
 åkeren ligger igenna. Åkeren är ligger yäna
 igenlagd o. s. v. När åkeren ligger äkan & yän-
 i säde: att den var öppa. (öppen) lägd
 (öppen jord). Att ligga i träde. äkan var öpa
 att ligga i vil! Somliga brukar bete
 nog låta gräset växa på Trädes- bita
 åkrarna. för att få bete åt kritra. kritra
 Den åker som skulle bli träsa- träsaäker
 åker. blev sällan vänderlojd förs-
 än på våren. då man slutat

VSTM. Frgl. 27

 aldrig
 i vall

 dock
 & bruk
 ligt!

sänning
sättning

kläda
harva
bultas

bultas sönder
törr & bultas
åkerhärka

sänningstän

Bil

med sänning och sättning.
 När den då legat vändplöjd omkr
 ätte dar, då skulle den sladdas
 och harvas. samt bultas, all
 törr och butar skulle då bultas
 sönder med åkerhärkunnä. Sedan
 härka man i hov både törr. sten,
 och kvicktag, och körde bort - eller kvicktög
 brände upp det på åkern! Småsten [Perika]
 var bra då man lade igen täckdi - småsten
 ken! Under sommarn brukade täkdika
 man snedplöja åkern 4 gånger med snèplöja
 finsplögen, samt harva och ryckta
 den på samma sätt. Men det var
 ingen viss tid. man fick göra det
 när det bäst passade! Den 18-20
 Augusti var rätta sänningstän
 Det var vanligt att man harvade

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
 F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
 VSTM. Frgl. 27

Bit åker när den var plöjd! Man fick då bättre tag på allt ogräs!

När åker låg i träde. då brukade dika man även dika och bryta öppr sten bryt op sten ur åker. om så behövdes, Man brände då sönder större stenar. eller grävde med dem. De sprängdes även sönder med krut! Iu sten lades krut stenvmurar. där det passade! Var det någon svacka eller kallkälseg i sväka åker - så att det var illa surt. då tog man upp täckoliken som voro djupa och smala. och fylldes dem till något mer än hälften med smästen eller värki av aspr som var hållbarast. Däruppi lades gränis. och sedan jord! Öppna diken efter åkerstana

granligt

ännu; gränis; et öppr dika

krut
stenvmur
sväka
käljalség
séga va lika
sitt jämt;
käljalära
ta op et lek
dika
värka;
aspr; sta,
föyst mot
röta

Äker och sår; där e kallkällorna
ett kallkällseg;

tä sp åter botten

Bil

voro cirka 5-6 kvarter djupa.
 1 fot breda i botten. och 5 eller 6
 kvarter mellan de övre kantana
Bräddana, eller siuna. voro där
 ungefär lagom slutta. Voro sidor-
 na tvära. då rasa diki snart igen barisa dika
 Att dika, att gräva diken. Ta dika; gräva
öpp diken. dik ut vattna. o. s. v. dikan, ta-
 skern ä svv. där e kall- sp et dika;
källara. ett kallkällseg i åker, dik ut vät-
 ett kallkälldrag o. s. v. na;
 Benämning på den som dikar: dikkar; dikrar
 Det ansågs som ett tungt arbete att
 dika! Namn på de olika momen-
 ten i dikningsarbetet; att sätta ut dikasnöra
dikessnöra. ta dä första spataga, tä de första
ös öpp matjola. och att ösa på djupa spätaga
 samt att ta öpp åter botten, tä sp mat-
jöra.

35.
 tvärför
 fot
 kantana
 brädana
 siuna
 barisa dika
 gen;
 dika; gräva
 dikan, ta-
 sp et dika;
 dik ut vät-
 na;
 dikasnöra
 tä de första
 spätaga
 tä sp mat-
 jöra

röja i denna betydelse torde vara
mindre eller ofull brukligt

mynna ut i ett dike =
fick ut i et dike
öppna diken

Bäl och att må spara klappa 36. spän
 ta slantana på diket, så att det lånta
 stod bättre! Att jämna är kan- klapa-tä
 tana. på diket: skära är kanten låntana
 Dikets kant idagytan: dikeskant, dikeskant
 o.s.v. Att ränsa gamla diken: ränsa diken
 ränsa diken. ränsa öpp gamla di- ränsa sp
 ken. Rodja för dikningen; att hug- diken
 ga i kull vidbuskar m.m. huga böt
 vidbuskar
 Då man plöjde en åker: då plöjdes hug, hän
 alltid så nära kerna som möjligt, ränna
 åkern fick inte gro igen! gro yän
 Olika namn på olika slags diken:
 Stora diken. små diken. tvärdiken, stora diken
 och tegdiken som mynnar ut i stora små diken
 diken, samt täckdiken. Diken tvådika
 som ej voro täckta. kallades öppna tegdika
 diken! Vidare, så var det gärds- täkdika

dikes fylt = fylt - Någon sådan kanal har
något material till hils Summor ha ej heller funnit i
täck diken! förtän icke funnit i tröskan. I
samtliga bodar ligger det ha fun-
nit en.

Bil diken som avledde vattnet från gården, samt mossdiken, kanaler, och trummor! m.m. Namn på sten ur diket uppskottade jorden. dikesjöla. Sti besjett. Att använda terrör vid dikning, är här en helt ny metod! Den ur diket uppskottade jorden östes åter ned, den jord som blev över, spiddes ut på åkern! med spaden. Detta kallades att jämna är - eller planera. Lika-jämna är så då man med flakackan tog bort och dyb, vrinskar och chyligt. Det står bakvatten sådes det, när vattnet villegå åt motsatt håll! Här har funnits dikare från andra län. Som

34
utlöp dika
mossdika

dikesjöla
terrör

jöla-jöla
kara kring
så da väit
jämmt

de står bak-
vatten =
dika va juft
i väit ända
sa väitna, jek
at de höla

dika mörar
dika

38
dika-fäsa
dikan-öla
bröar
träbrö
e lita brö

smästen

klöuur
klüuur

fät häka

brö väsanä

jölla, jö
äkan;

Bil kallats diker-Lasse, diker-
Olle o.s.v. Broar över diken
gjordes på flera sätt. Man fyllde
b. er igen diket underst med
lagom grov sten Sedan lades ett
lager smästen ovanpå. Man gjorde
även stenrummor. Man lade
också träklumpar tvärs över diket.
och sedan långa smala klumpar
på tvären över dessa. För att de
skulle ligga stilla. lades en stäng
över brons båda ändar. som fast-
sattes med långa fallthakar
I stället för klumpar kunde man
taga tjocka plank. och spika fast
vid brovasanä.

Göda: gödsla, gö, gö åkern.
åkern ä fet, åkern ä mager,

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
Landmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 27

ett
a
n

fötaler, föryll
svinjöll, svindyga

hustöll
dyngstak

förläta
(mindre bråk)

strö i under
karna

Bit

utavagra. Dä a gött hännä!

39
iutmägra

Olika slag av naturlig gödsel:

fädynga, ködynga, lagårdsgödsel,
stalldynga, hästgödsel, färdynga,
färgödsel, Svindynga, husgödsel,
Gödselhög, gödselstak, dyngestack,

ködynga
lagårdsjöll
stalldynga
hästjöll
(mindre bråk!)

dyngestög. Platsen där gödseln lig-
ger: gösselstam, dyngestackrumenä,

jösselstä
dyngestack-
rumenä
grop, La
pisbrön
jösselvatän

dyngegrova, pissgrova, pissbrön,
dyngewatten, gödselwatten, dyngepöl,
dyngesump, dyngelort, dyngeläma,
koläma, ködyngeturka.

köfetriuka
ködyngariuka

Olika värde i olika slags gödsel:

Man använde nog olika slags gödsel
för olika växtarter, t.ex. färgödsel till
kålsågar, och andra trädgårdsaker.

kåsågar

Till gödselämne - eller ströer under
krita. Tog man hem gränris

hästjöll
köföll
gränris

Bil och härtidj från Skogen. jämte 40.
Det som blev vid gården - säson gam- säzhälm
mal sänghälm, hövrak, m. m. vrak

Ris och annan bräte brändes på åkrar- bröta
na. och askan ströddes omkring.

Man använde nog kalk vid jord- kalk
bruket för minst 40 år sedan!

Godselskörning: Att köra godsels- te för dynga;
att köra dynga. att kör ut dynga. för ut dynga

o. s. v. Redskap vid godselskörning:

Dyngegrep, 3-klogrep. och 4-klogrep. dyngegrep
samt härkor och skövel, å spådar. tre klogrep

Namn på godselskärror och godsels- skorra
slådar: dyngeskärva. (Stjälpreket) dyngesjara

Dyngelärn (godselslären) godsels- slätpreä
slåde, godselskärrna. kläa

Det hände nog att även kvinnor gumpjära=
voro med och lassa dynga. slätpkärra;
dyng värg
lassa dynga

F. Andersson-Vester, 1931. LJUSTNARSBERG
Landsmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM, Frgl. 27

Bit

Om trädesåkern låg långt från gårdens. och det var dålig bärrväg dit. då brukade dom på vår vintern kora dit dynga på släde. och lägga i en hög på åkern. och täcka med gränris. Var åkern stor. då lades gödseln på stället.

järväg
våra

På våren när det var skara (snön höll att gå på) då spridde man gödselvattnen där åkern var som magrast, - d. v. s. magra lindar. Man hade även en kärra för detta ändamål med silar i botten. Men dessa kunde ej användas förrän snön gått bort! Att sprida gödsel på trädesåkern kallades att bre i kring dynga. Äsa i kring dynga. att sprita dynga o. s. v., då

skara

dom a inta
a bre dynga

bre i kring
dynga i
bre dynga

F. Andersson-Vester. 1931. Ljusnarsberg
Landmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 27

Bil användes endast grep! Man
 bulltade sänder dynga ko kanä
ma hark bänk kanä. (att bullta
 dynga) När gödseln var utbredd
 och bulltad. då skulle det säas. och
 sedan myllades både sänder och
 gödseln med med flinplojen. Man
 lirk då inte plöja djupt - utan bara
 så pass att rågen och gödseln kom
 under jorden. ty åkern fick sedan
 inte harras! Den skulle barä
jänkas kring kantana. och på mit-
 ten. med harkorna. så att den
 blev snygg. Sedan tog man myllplo-
 gen och körde öpp vattförunä. När
 detta var gjort. då skulle åkern
 strämmas, så att harr blev jämn,
 och så var den färdig!

dynga kök kanä
hark bänk ka

bullta
dynga

barä
jänka =
kåra jära
fin =
jamma-ä
kantana

öpp
vatt för

välta
välten

F. Andersson-Vester. 1931. Ljusnarsberg
VSTM. Frgl. 27
Landsmåsarlivet Uppsala 3059

Bil IV. Vår- och höstsädd.

Gemensamt namn för alla vårar-
beten på åker: Vårbruket,
Vårbrädskan, Vårgöran. Uttryck
av typen: Vi va hemma
ett par dager i sädelä. i sättä.
Att vårsä: att sä ut vårsä.

vårbruk
(säll. använt);
sänngsten
vågå
säda,
säte
vågsä

Länning. Sänningsten, o. s. v.

Namn på de åkrar som besädes
med vårsäd: haveråkrar, kornåkrar
åkrar. o. s. v. Uttryck för att
jorden är lämpig att bearbeta:
den har torka ut. dä ä lagöm
tört i jöba. lagöm surt.

haveråkrar
kornåkrar
jöba ha
torka-ut
dä lagöm
tört i jöba

Motsatsen: jorden är sur
och butu, dä ä surt i
butut, Utsäde: Utsä.

jöba a sur,
butu;
dä fö. surt
utsäde

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
VSTM. Frgl. 27
Landsmålsrätivet Uppsala 3059

låg bäg
fäms
väs bäg
stämna ut
vallas ämne

så kallat det: är på oböjligt sätt

Bil utsäa. utsäshavra. utsäs-
 hög. utsäskorn. Kostare uttryck:
 Päsrog. säshavra. o. s. v.
 Namn för höstsädden: höstsäa.
 grönrögen. rögakern.
 Om man hade mösskipt. (moss-
 åker.) då fick man passa på och
 plöja och karva där. när tjälen hade
 gått ur. lagom plogdjup. annars
 gick det ej att köra. Karvar av
 olika typer användes. om man
 så hade, - men före i tids fanns
 det endast rätpinsharvar.
 Att karva längs med plogfo-
 rorna: kallades att karva ändatters
 ändatters fororna: Att karva
 tvärs över fororna: att karva
 på tvära. - eller smedharva

44.
 utsäshavra
 utsäsrog;
 särog,
 säshavra
 hösten
 höstse
 grönrög (som
 kommer lyppt på
 hösten)
 rögakern
 mösskipt
 mössåker
 mössåker-
 kipt
 plogdjup
 för r t i e n
 rätpinsharv,
 rätpinsharv
 (rhindor brudd.)
 härva änd-
 ättas
 härva på
 tvära
 smehärva

Landsmålsarkivet Uppsala 3059
 F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
 VSTM. Frgl. 27

Bil — i fall att de körde på sne-
vis över fororna. Det köra med
harnen från den ena ändan av
åkeren, och tillbaka; att köra e
vända. Efter harnningen
brukade man bulka sönder
Törn, Kocklar, å jordbuter, att
bulka. Detta arbete brukade även
utföras av barn och halvvuxna!

45.
jora pa
snévis

jora e
vända

bulka sönder
kockkur;
jordbuter

bulka

åker a
härva a
bulka i;
åker a r;
åker ta så

Uttryck för att åkeren är väl
harnad och beredd för sådd:
åkeren å härva å bulka, åkeren
å i åning ta så! o.s.v.

När skulle man så? Enligt
gamla allnacka, voro 28. å
29. april — Thure, å Tycho, de
första sådagarna. Var det tidig
var, fick man börja såningen

ålnäka

tura
tycho
sådagarna

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
Landmålsarkivet Uppsala 3059
VSTM. Frgl. 27

Bil

den tiden. och då kunde nog bjärklövet vara stort Söm höttörur 46. när bjärk-
Man ville nog ha säd i jota löve a stöt som
så fort dä jick ann-löv och an- röt örur
dra märken brydde man sig in- hä säa yjota
te mycket om! Men de brukta säsäla;
dock säga att när säsälla. (den där den där
gröna ärlan) kom fram. dä va da da va da gröna äla
ti tä börj på sä! När man ti te börj
började säningen av en åker. dä va da da ti ta börja ma
skulle någon vara med den som sänsä
sädde. och dra upp säförorna. och dra up sä-
bära fram säd åt hörsom. Säfo- förorna
korna drogs upp med en harka. harka
- och ried pass 4-5 alnar mellan an, -a
fororna. När man sädde. dä jick säde
man mitt i mellan säfororna
och kastade ut en näve säd näve

Bil för varje steg han tog. Läden såddes när det var ljänligt väder, utan något vidare märke. Läden bars, eller kördes till åkern och ställdes på keven. Den som såkän sådde fick väl heta såkärn (Säkerkeren). Samliga kvinnfolk bruk^{pl.} kvinnfolk ha även så: annars var det vanligt att husbonn bruka göra det! hustruän Samliga bruka även så med båda händerna. De hade då en av-såfäpa lång skäppa - eller såvanna fram på såvanna sig. frambrädden var böjd. så att den passade, i dess ena ände var fäst ett brett band, och i andre ändan en järnkrok. Bandet lades över halsen! De som sådde med blott den ena handen. de

hvar följde fullt va söker där den (Andel näst) an endast en tillfällig betänning och ryms inte ha varit så mycket brukat.

(den kunde man ej ha då man sådde, med båda händerna!)

frambrädd

vid väpstockning.
Kunsthäpner, näver häpner (av tyglik näver) användes
pränt löjva (= smitbänk)

Ril hade en skäppa med grepe. Som de bar på vänstra armen. Somliga säskäppor voro av furusticker. Stickskäppor, somliga av Näver. Näverskäppor, och även Kunthsäppor. därför att de voro gjorda av kunnträver, Säskäppa och ^{en} Säfjädlinga s.v. Säskäppan bestod av bottnen, sidorna, bräddarna, och grepen. Den som sådse kunde även hämta säden själv. samt flytta säckarna närmare sig! Frön. t. ex. rotkärsfrö å vitkärsfrö. brukar man sätta i plantlaver. Men för det mesta så köpte man plantor av trädgårdsmästarn. Plantorna köptes tjögvis för 3 skilling tjög. Den tørtä (tolfte) juni då skulle

48.
fäpa
grepa; en
vandra
än;
näver

böten
siuna
brädana
grepana
frö
rotkärsfrö
vitkärsfrö
rotkär
vitkär
trögasmäs-
ton
jögvis
jögge

3059
Landsmålarkivet Uppsala
F. Andersson-Vester. 1931. LJUSNARSBERG
VSTM. Frgl. 27

Bäl man så eller sätta Korvuna. Sagen kallades även Korv-teskil.

49.
töfa jünn
rövrüna
sämafin

Sämningsmaskiner har nog funnits här omkr 40 år. Uttryck om att man

satt två gånger på samma ställe, att så dubbat så dubbelt. När man sådde värsäd

(Korn) på bara fläckar i rögåkrana rögåkrana

Da sådes det att man skulle "så i.

ätter svallbränna."

svälbräna
(där rågen för-
störts av is), där
måste man:
så r än så

Den sådda säden myllades mer med pinnplogen, om åkern var godslad.

Jannat fall begagnades e kätpinn-
harr. Ty det fanns endast sådana!

I min ungdom hade vi ingen annan riskap åkerredskap än en henngjord Vändplog (träplog) samt e fyra-ryggig kät-
pinnharr, en pinnplog, och en Myll-
plog. Detta var allt! Den övriga

F. Andersson-Vester. 1931. LUSNARSBERG
VSTM. Frgl. 27
Landsmålsarkivet Uppsala 3059

Bil åkerredskapen jag här skrivit om.
 har min 65-åriga meddelare talat om.
 Han är född här i socknen! och har
 arbetat i jordbruket här, i nästan all
 sin tid! Gräsfrö kunde säas utan gräsfrö
 att det behövde myllas ned! Man
 brukade så det på snön om våren
 - och även sedan regnen blivit bar!
 Allttryck för att sadden är avslutad:
 - Ti ha sluta mä säringa! Ti
har satt färdit. Ti ha sluta
mä på säring a sättning! Ti
ha fått ner i jola? o. s. v.

var?
 vi ha sät
 färdit;
 vi ha sluta
 ma säringa
 vi ha sluta
 ma på säring
 a sättning

Den 25 Maj "Urbanus" va sista sä-
 dan. då skull värbrukä vära
 unnastöka. Och den dagen dom slu-
 ta säringen. då skulle dom äta
 äpple säkaka. alla i huset skulle

urbanus
 vi har fät
 ifrån os äker
 zeringa
 då skull dom
 ät sp säkaka

F. Andersson-Vester. 1931. LJUSTNARSBERG
 Landsmålsarkivet Uppsala 3059
 VSTM, Frol 27

Säkaka: ord full bakades en
 sättning bakas vilken gnyts,
 och så nytt efter sättning i äppel-
 gremmen färdt innan en god skörd.

Bit

då ha en bit med utav den!
 Med dagordningen under Sänings tiden
 var det ju inte så punktligt. Man
 ordnade med åkerkörningen alltefter
 som hästarna kunde hålla ut, Man
 brukade hålla ett par timmar midda
 o. s. v. När säden var nedmyllad
 då skulle åkern vältas. Någon brodel-
 vältning känner jag ej till! När här-
 gen var för tjock då lät man fåren
 äta av den, Kanten på vattförurna
 kländes ned då åkern vältades!
 Vattförur uppstogs ej, där man sätt
 värsäd. Sädel av örter: örter
 siddes på mager åker. och harvades ned.
 Man brukade lägga på ris. eller sätta
 med spön på åkrarna. eller sängarna.
 Till årtland tog man ett stycke

mida, -
 närhärva
 får vinn
 a härva ne,
 gå
 vät förurna
 äter
 ris
 spön
 spöa ätra
 sängarna

F. Andersson-Vester. 1931. LUSNARSBERG
 Landsmålsarkivet Uppsala 3059
 VSTM. Frgl. 27

spötstafur

52.
af län
haverstubb

Bil
are en mager haverstubb.
Bönor. sattes på så sätt att man
först gjorde hål med en pinne eller
med fingrarna. Sångarna skulle
godslas! (+) Då man sådde vassad
då körde man ej upp vattenforor
på åkrarna — så vida man ej tänk-
te att lägga igen" åkern. och ta-
ga höskördar — men då tog man
upp vattforor.

bönur
laga-työn
(= så gräsfrö)

Linfrö sattes på mager jord;
Ett stycke av en haverstubb plöj-
des med vändplojen. Sedan åkern
sladdats och harvats. Sattes fröet.
Som skulle sås ungefär lika tjockt
som kåg! åkern skulle ej harvas
eller myllas efter bärningen. utan
endast västas! Linet sattes

Linfrö

F. Andersson-Vester. 1931. Uppsala 3059
Landmålsarkivet
VSTM. Frgl. 27

Linfrö såddes på haverstubb,
Åkring på haverstubb

Bil sent - ungefär samtidigt med
kovorna. När lin skulle bredas ut
till rötning, då bredades det i turna ra-
der på en lind. Detta kallades att
bre linä ratars (radtals)

53.

rötning
bre linä
ratars

När man satte potatis då brukade man
sätta böror här och där i fororna, och
även kring kantarna på åkern.

Hur kovorna sattes: Kovor
skulle sättas i lös och fet jord.

rövuna
rövur
rövpanta

Man plöjde med vändplojen på
så sätt, att man slog två foror
emot varandra, så att det blev en
cirka fots bred jordrygg. I mitten
av denna rygg uppdrogs en mindre
fora - vare fröet såddes. Foran
karades sedan igen med harkbän-
karna. När plantorna sedan

en kara yän
föra ma
härk bänk

plantuna

Bil Kammit uppr. då galbrades de ur.
 Så att det blev lagom tätt! Långarna
 i mellan tyggarna myllades. som när
 man myllar ett potatiland, åkeren
 kallades rovland. eller rovåker,
 Rovor sådes nog även på slätt land!

rovåker
 rovåker

Trädgårdstapporna: dessa sköttes
 för det mesta av kvinnfolk. De
 köksväxter som odlades, voro bl.a. ^{gröna} löksväxter
 dill. spinnat, röd²lök, gräslök, vit²-del, spenat
 kål, kålrötter, ärter, bönor, Gräs-gräslök
 löken fick ej fattas, det var gott på
 löksmörgas. Och löksupp i trät
 jabbära va också bra! Desutom
 fanns ju bärbuskar, och något
 äppelträd. Samt humlegårdar, så
 att de fick hummeltupper på
 spisölä. "Ni står som en stora
 humlegård."

gröna lök
 kvinnfolk
 löksväxter
 vitdel, spenat
 gräs-gräslök
 löksmörgas;
 lökdiup
 trät jabbära
 bärbuskar
 äppelträd
 humlegård
 humlegård

Bil hummelgärl "bruka dom säga".
 När land och sängar i täppan på
 vären skulle spadas upp. "Späas öppi":
 då bruka nog karlarna vara med
 ibland och hjälpa till. Gødslen
 skulle också spadas ned. De verktyg
 som användes vid arbetet i täppan
 voro spadar, grep, grövre och finare
 harkor, samt streck för uppdrag-
 ning av linjer, där man skulle så
 eller bätta. Landen eller sängarna
 plattades. För plantorna sattes grän-
 kvister till skydd mot solen, på
 ärtsängarna sattes gränspjöv. (ärt-
 spjöv) Kålplantor drog man upp ur
 plantlaven med finger, och lade dom
 iblöt vätmosa. (vitmossa) När
 man satte dom, då gjordes hål med

späas öp
 kärana
 späas ner
 späa, grep,
 grövre (grövre)
 a finare
 harkor
 strek pl.
 lända
 sägana
 p rata tå
 gränkvist
 gränspjöv

phänt lava
 finger

vätmosa;
 vitmosa

nu står i en stuga hummelgärl (nu står i en stuga med folk)

hummelgärl = hummelgärl (hummelgärl)

nyppe
rötspira

Bil fjärrer i jorden. och sedan
man först nypit av den nedre
delen av rötspiran. och därefter
sätterna i kogödselvattnen - sattes de
ned i jorden. Till trädgårdsgöd-
sel tog man lagårdsgödsel. som var
kraftigare än stallgödsel.

Hur man sätte potatis: Att sätta
jorbär tillgick på flera vis. När man
gjorde ett nytt potatisland. då haverstubb potatisland
tog man haverstubb Det skulle
då plöjas och rycktas duktigt. så att
det blev så fritt från kvicktag som kvicktag
möjligt. Sedan skulle det gödhas duk-
tigt med lagårdsgödsel. Potatisen
ryllades ned med flinplögen. Det
sattes i varan föra. Potatisen kal-
lades förföra ä sättföra. Det töm föra

Bit ² första året då jolkårslandä var 57.
 magast. då brukade dom "härka dynga i sätt föra
 föra." - när dom först satt ned po- jolkårslande
 tatisen i foran. då härka dom ned härka dynga
 gödsel ovanpå den. Sedan mylla 2 föra
 dom igen föran. De brukade törvsyra
 sällan även sätta potatis i törvsyra. som härka dynga
 jag förut nämt. och de brukade 2 sätt föra
 även då. härka dynga i sätt föra.
 I slutet av april. då skulle sättjolkbä sättjolkbär
 ra bäres in ur källern så att dom gälen
 fick växa ut" Om det ej fanns gro u.
 någon annan plats. så bar de in dom växa ut
 i stugan. Där skulle de skäras. De föra
 skars sönder i små bitar. de bitar som bitar
 inte hade ögur. kallades "småbitar" och ögur bitar
 kokades till mättiderna. När jolkbära snäk bitar
 eras lagom utväxta. då skulle de sät- sätas

Bit

tas. Någon viss tid var det ej:

Det berodde på om det var sen. eller li- [brä potatis]
 dig vär! De hade även S. K. bräd- = tidi potatis
 potatis. Som blev tidigare växta, Dessa amerikänar;
 kallades amerikaner, Sex-veckurs-jol- säksvikus-
 bär. och? Ors-mäss-jolbär-jöf-bar

Hur man höll efter ogräset: När jöf-bar-kärn började komma upp i jöf-bar-kärn
 jöf-bryna. då sladdades åkern. så att ogräspiantorna blev förstörda.
 När sedan all käl kommit upp ja, då fik en
 en bit. då plöjdes gärnanä öpp ma ält plöj öp
 myllplojen. att "mylla jöf-bär s gözane ma
 landä." Sedan gick man baketter mylla jöf-
 och karade ned jorden av kälarna bärfända
 och rätade upp dem. - Samt plöck- kälarna
 de bort ogräset. Om en tid
 skulle åter landet myllas och

F. Andersson-Vester. 1931. Ljusnarsberg
 Landsmålsarkivet Uppsala 3059

VS TM.
 Frgl. 27

gog = kämpfira

Bit rensas för hand. Efter mid-⁵⁹ sommar skulle landet myllas och ren-
sas för sista gången. Det hände nog att rensa åker
man rensade åkern före myllningen, myllnysa
De som inte hade häst. de brukade
harka potatislandet - i stället för att
sladda det. Rovorna skulle även gäbra
gäbras och rensas. Samt köksväxterna.

Potatishackorna bestod av både
2-klohackor. och 3-klohackor. ^{potatishackor}
^{jökbackhackor}

I den lind eller rågäker där råg-
repan gerna ville hållas och knärra ^{rågräpa}
- där skulle det bli bra skörd-
sades det. ^{knärra}

Brucks förpare kallades arrenda-
torer. ^{brukstörpare}

Bil Tillägg till svar
på frågelistan 27. åkerns beredning,
av F. Andersson-Vester.

(1.)

60

Det är nog sant att vi i min
ungdom ej hade mera åkerredskap
än jag uppgivit. Jag var endast
omkr 22 år då vi slutade med
jordbruket. och jag tror ej att det
då fanns någon redskap av nya-
re slag. - Möjligen med någon herr-
gård. Min sagesman K. Blom-
stedt säger att det i hans föräldrars
var ungefär likadant. Men det
börja då snart komma åkerred-
skap från fabriker hit till sock-
nen. Och det är de som han talar
om. Och han har på min fråga
även något så när uppgivit den

från koppar
beredning 3

Bil tid så de olika realskolorna
kom i bruk här. - och som jag
förut uppgivit. Enligt frågelistan
skulle man också tala om det.

förurna
skåtmur
skåtmuna

Förurna och skålmuna äro rätt
dialektord! Vad gruvsredskapen be-
träffar. så kom jag att yttra mig på det
sättet. därför att både slaggor, fylt-
hamrar, och lustor. kunde vara häm-
lade från någon gruva eller hytta. Ty
de liknade dessa verktyg. Avring
är rätt stavat på folkmålet!

enig
ie r enig

För i tiden då det inte fanns passande
harvar. då myllades rågen och gödseln
samtidigt ned med med flumplogen
då man sådde på trädesåker. Vänd-
plojen ville de då ej använda. Den
användes då man sådde råg efter

för
-a
-or
-ona
föra
-um
-muna
v. södra delen av sm.

Landsmålsarkivet Uppsala 3125
F. Andersson-Vester. LJUSNARBERG
VSTM.
Frgl. 27

Bil grönför - eller efter korn. - som
 kallades att så rög på kornstubb!
 Man spritade då först i kring gässla på
 den oplöjda åkeren, och vände sedan
 med den med Vändplojen. Därefter
 sladdade och harvade man åkeren, och
 sedan den var sådd. Kunde sedan
 harvas med med en tättrinharr
 - då gödslen förut var medvändad.
 På dragordningen och dess de-
 lar beträffar, så kallades den hänk höjk
 som sätts fast vid skakelslä, för två skakelslä
 de skakeshäk, och skakelvidja, hit
 hörde en lös kroke (harrkroken) att
 sätta i skakesvidjan, och i märslan
 på åkerharven. På Vändplojen mela
 var det en kroke, i stället för en mär-
 la, att lägga vidjari över! Vi

(3) 62
grönför

så rög på
kornstubb
jökla

Landsmålsarkivet Uppsala 3125
F. Andersson-Vester. LJUSNARSBERG

VSTM.
Frgl. 27

grönför = rög
här, värre, värre, värre
(peltusidorna)

rikligt!

en sörmsåsa, de va en sörmsåsa
en föda ma i klöppan, m. a. n.
föda ma
högredet användes att köra

hade två par skacklar för jord-
bruket. det ena paret användes vid
harrning och vändplöjning. och
det andra. då man skulle köra
med pimplogen. och myllplogen!
Skack. användes då man skulle
köra stora lass hö. eller halv. det
kallades därför både halmskack och
höskack. Rede. eller kärrede.
kallades på folkmålet ett stjälpreå. el-
ler ett långreå o. s. v. samt även
~~överredet på en vändplog. att~~
vända åkerjorden. kallas att vänd-
plöja. Den åkerredskap som jag
nu talat om. hör till det gamla
slaget. som jag använde i min ungdom.
De skacklar som användes vid
harrning. hade man även för sommarsådan, sörmsåsa

(H)
jå, da va
nok så, at en
fek lov ta hå
tu pa, skacklar

skack
höskack
reå
stjälpreå
långreå

Landsmålsarkivet Uppsala 3105
F. Andersson-Vester. LJUSNARSBERG
VSTM.
Frgl. 27

svenskans namn på de följande

Fig 1. hålsnack. (a a sittana.
(b b millastänö. (c bakslä.
(d bakria. (e bindtrössin.
(f bindstänga. (g framslä. (h
framria. (i mäsa. j) mäla.
k) mäsa. l) mäla. m) mäsa. n) mäla.
mäla.

5.
(7.)
sitträ
milastänö
bakslä
bakria
bindtröss
bindstäng

64

Fig 2. Myllplog. Namn
på dess delar. a) plogbilin. b)
bakstycki. c) handtagä. d) plog-
åsin. e) mittåsin. f) dragjärna.

dragjärna

Fig 3. gölbärshacka. som består
av skäftä. och klona. Fig 4.
åkerhärka. som består av
skäftä. bänken. och pinmarjä.

klona

bänken
pinmarjä

Fig 5. pinnplog med skacklar.
Namn på dess delar: wa) skacklanä.
c.) skackelhänken. d) skackelslä.
e) dragjärnä. f) plogåsin.

Landsmärke Uppsala 317
F. Andersson-Vester. LJUSTNARSBERG
VSTM.
Frgl. 27

g) millaåsin. h) plogfjära. i) plog-
bilanä. och plogbena. j) plogtryggen.
k) handtagä. +) Fig 6. Syngegrepp. består
av skäftä, handtagä. och klona. samt
den lilla järningen kring skäftet.

6.
(2)
fjær:
fjærana
jærning

Fig 7. äkerharar med skacklar.
Namn på dess delar:

a) skacklarna. b) skackelstän.
c) skackelhänken. d) den lösa
harvbroken och märkan i harven.

Fig 8. utvisar hur skacklarna
sättes fast vid vändplojen.

fråhåka

Fig 9. flåhåka. Fig 10. Sörn-
mer-skakler. med en avläng
skackelvidja eller skackelhänke
som passade att användas för

* Fig. 5. l) vännjärnä.

både vändplojen. åkerharven.
sommarslädan. och vedskögen.

När man skulle använda
halmkakket, så sattes detta fast
vid ett slädtak. Så att detta
blev cirka dubbelt så stort!

Nå tåk =
bräna på
släden

Som synes av ritningen
så var det ett fältar när jag
uppgav att åkerharven var
4-ryggig! På ritningen ser
nyllplojen något större ut. än
finnplojen. - men var dock
nästan mindre än denne!

Landmålsarkivet Uppsala 3125
F. Andersson-Vester. LJUSNARSBERG
VSTM.
Frgl. 27

Fig 5.

Fig 6.

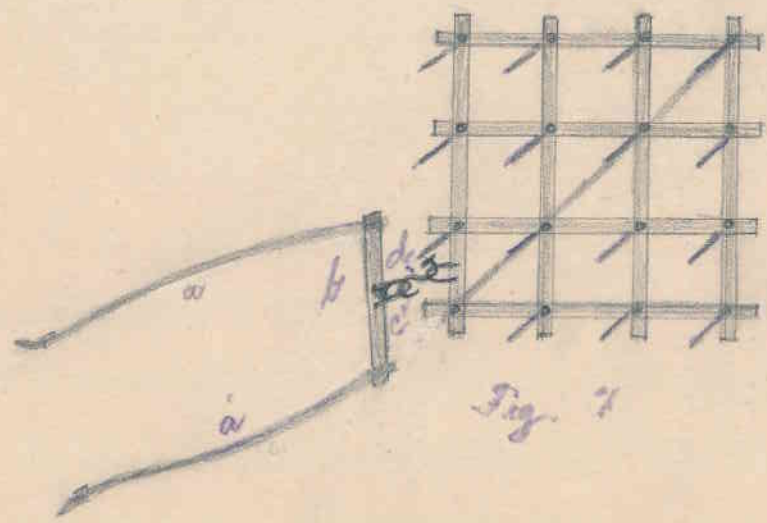

Fig 7.

Fig 9.

Fig 10.

Fig 8.

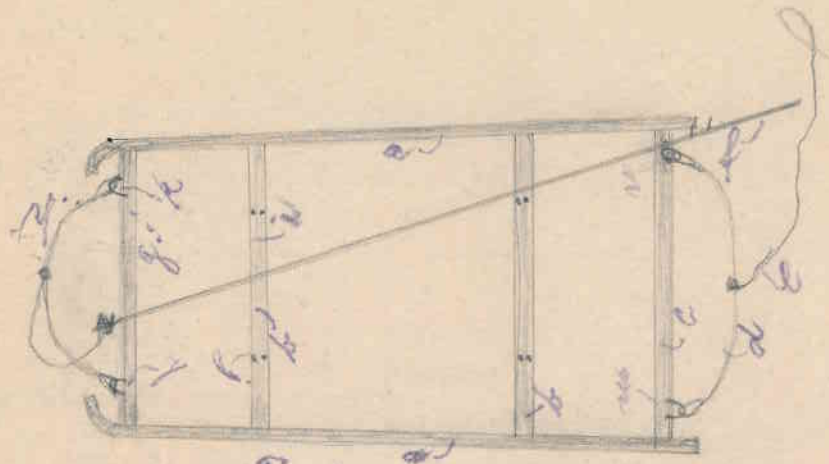

Fig 1.

Fig 3.

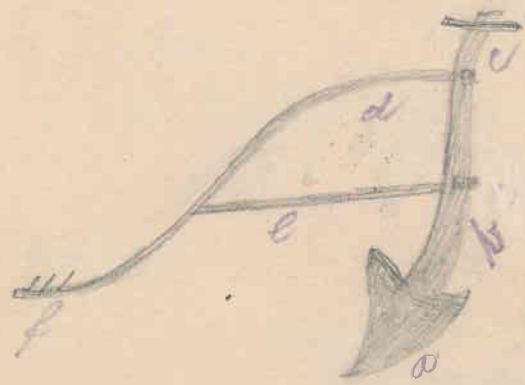

Fig 2.

Fig 4.